

A történelem tanítása a Horthy-korszakban

Készítette: Kőfalvi Tamás

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szeged, 2020

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A történelem tanítása a Horthy-korszakban

Tartalomjegyzék

1. *Trianon után*
2. *A szellemtörténet nagyjai*
3. *A szellemtörténet helye és szerepe a trianoni Magyarországon*
4. *Tartalmi reformok*
5. *Történelemdidaktika*
6. *Új utakon*

Miről szól ez a lecke?

Ebből a leckéből megismerheti a Horthy-korszak legfontosabb eszmetörténeti változásait, amelyek jelentős hatással voltak a történelem tanítására, valamint a történelem tanításának tartalmi és módszertani jellemzőit. A kiegészítő feladatok megoldásával információkeresési és szövegalkotási kompetenciáit fejlesztheti.

Tanulási javaslat:

A tananyag eredményesebb elsajátításához igyekezzon megismerni a korszak történelmi hátterét is! A szakkifejezéseket könnyebben megjegyezheti, ha saját szavaival fogalomtárba gyűjti őket. A lecke feldolgozásához szükséges idő kb. 50 perc. A konstruktív feladat megoldásához szükséges idő kb. 40 perc.

1. Trianon után

Az első világháborút lezáró trianoni békekötés gyökeresen átalakította a Kárpát-medence társadalmi, gazdasági, politikai etnikai és kulturális viszonyait. Az elvesztett háború és az ennek következtében aláírni kényszerült megalázó béke magyarázatot követelt. Sok emberben magától értetődő módon fogalmazódott meg a **„Hogyan jutottunk idáig?”** kérdése, illetve a felelősök megnevezésének igénye. A racionális ésszel alig felfogható kataklizma magyarázatát a korábban egyeduralkodó **pozitivista** történetírás nem tudta megadni. Ez is hozzájárult a történetírás **szellemtörténeti irányzatának** megerősödéséhez, amely **kevésbé faktografikus és kevésbé formállogikai jellegéből** fakadóan inkább alkalmas volt megmagyarázni a megmagyarázhatatlant.

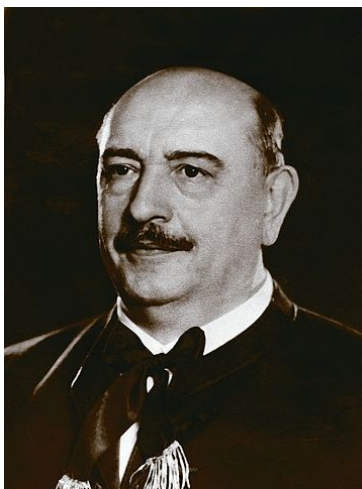
Nézzen utána!

A magyar kormány részéről kik írták alá a trianoni békeszerződést?

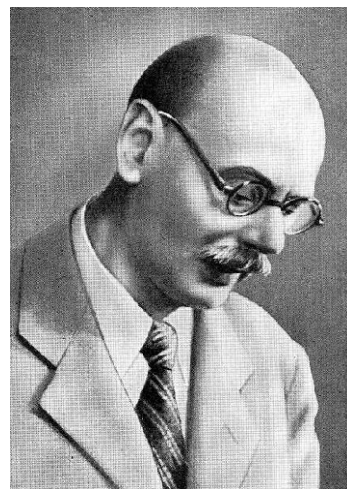
Mi lehetett ennek a politikai üzenete?

2. A szellemtörténet nagyjai

A szellemtörténet Magyarországon meghatározó, legismertebb művelői **Hóman Bálint** és **Szekfű Gyula** voltak.

Hóman Bálint (1885-1951) történészként nemcsak a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt, hanem 1932-1942 között – rövid megszakítással – **Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere** is. Politikai szerepvállalása vitatott, de történeti jelentőségét soha, senki nem vonta kétségbe. A mindössze 23 évesen doktori fokozatot szerzett Hóman – aki volt a Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, illetve a legrangosabb történész szakmai kör, a **Magyar Történelmi Társulat elnöke** – olyan

Szekfű Gyula (1883-1955) történeti munkássága Hóman Bálintéhoz hasonlóan nagyívű és meghatározó volt. A **Három nemzedék** című könyve a magyarországi szellemtörténet kiemelkedő alkotása, amely egyben a Horthy-korszak történelemszemléletének alpműve is lett. A Horthy-korszakban játszott meghatározó szerepe ellenére 1945, sőt 1948 után is a politika élvonalában maradt. Jelentős munkája **A magyar állam életrajza**, kutatásai középpontjában a koraújkor állt, de szintetizáló írásai Magyarország történetét a középkortól saját koráig átfogták.

máig alapvető művekkel járult hozzá a történettudomány fejlődéséhez, mint a Magyar Pénztörténet 1000-1325 és a Szekfű Gyulával közösen írt, ötkötetes Magyar történet.

Hóman és Szekfű szellemtörténetről vallott felfogását jól tükrözi a következő idézet:

„Az emberi történet nem egyéb, mint az emberi lélek története, így tanítja ezt a modern történettudomány. És a magyar történet nem egyéb, mint a magyar lélek története, azoknak a formáknak leírása, melyekben a magyar lélek évezred óta jelentkezik...” (Magyar történet, 1928)

A szellemtörténeti irányzat alapvetése tehát az volt, hogy a történelem mozgatórugója, az emberi szellem változása, ahol a 'szellem' tulajdonképpen a komplex emberi személyiség metafizikai leképeződése, amelybe beleértendő az ember kognitív és affektív vonásai, a világszemlélete, vágyai, viselkedési sémái egyaránt.

A szellemtörténet ezen alapvetéséből egyenesen következik, hogy ahogy a történelmi hanyatlásért a szellem romlása, elfajzása tehető felelőssé, ugyanúgy a szellem művelése, javulása történelmi felvirágzáshoz vezet. Ebből pedig nyilvánvaló, hogy az intézményesült oktatásnak és nevelésnek, vagyis az iskolának kulcsszerepe van e folyamat kimenetelére nézve. Ennek továbbgondolása pedig magától értetődően vezet el arra az álláspontra, hogy mivel az iskolának önmagán messze túlmutató, az egész nemzet sorsát befolyásoló jelentősége van, ezért az iskola működését az államnak – saját érdekei szem előtt tartásával – szoros felügyelet és irányítás alatt kell tartania, aminek legjobb módszere a centralizáció erősítése. **A trianoni béke megkötése** tehát végső soron **az etatista szemlélet érvényesülését eredményezte az iskolák működésében.**

3. A szellemtörténet helye és szerepe a trianoni Magyarországon

A szellemtörténet magyarországi megerősödését az is elősegítette, hogy az elvesztett világháború és a trianoni békeszerződés következtében Magyarországnak sem katonai ereje, sem lehetősége nem volt a Kárpát-medencében korábban betöltött vezető szerepének megőrzésére. Ehelyett a szellemtörténet elveire támaszkodva, a szellem és a kultúra fejlesztése kínált esélyt és reményt a továbblépésre, az elvesztett primátus megőrzésére vagy legalább részbeni visszaszerzésére. Így a **Klebensberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve államtitkára, Kornis Gyula nevével fémjelzett kultúrfölény elmélet** Magyarország oktatásügyének és kulturális életének soha nem látott virágzását hozta el. A politika által felkarolt fejlesztési elképzelések anyagi fedezete ezért a korábbiakhoz képest szinte korlátatlannak tűnt.

Jól példázzák ezt azok a hatalmas **infrastrukturális fejlesztések**, amelyek célja részben a korábbi, a történelmi Magyarországon létezett oktatási intézményrendszer legalább részleges „átmentése” a trianoni határokon belülre, részben pedig ennek az oktatási rendszernek a tartalmi megerősítése és a kultúrfölény kialakításának legfőbb színhelyévé tétele volt.

Nézzen utána!

Milyen jelentősebb oktatási beruházások valósultak meg Szegeden a két világháború között?

Milyen kortörténeti sajátosságai vannak, mi az üzenete a szegedi egyetem 1971-ben kiadott Egyetemi Almanachja előszavának?

A dokumentumot itt olvashatja el:

http://univ.bibl.u-szeged.hu/17975/1/egyetemi_almanach_1921_1970.pdf

A feladat önálló átgondolása után nézze meg a Feladat_előszó c. videót!

Klebelsberg Kuno (1875-1932)

1917-1932 között a Magyar Történelmi Társulat elnöke, **1922-1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszter**. A magyar oktatás korszerűsítésében és Trianon utáni újjászervezésében szerzett elévülhetetlen érdemeket. Reformjaiban az oktatás valamennyi szintjét és területét a kultúrával szerves egységnek tekintette.

Kornis Gyula (1885-1958)

Piarista pap tanár, filozófia és pedagógia területen. Az **MTA tagja**, székfoglaló beszédét Az államcélok elmélete és a kultúrpolitika címmel tartotta (1927). A kommunista hatalomátvétel nyomán akadémiai tisztiségeiről lemondatták, internálták (1951).

4. Tartalmi reformok

Az új politikai környezetben, a Kisantant övezte Csonka-Magyarországon a történelemtanításban számos tartalmi hangsúlyeltolódás következett be. A keresztntantervi célként megfogalmazódó **revizionizmus** jegyében a történelmi múlt a jelent megmagyarázó „példatárrá” vált. A magyarság kárpát-medencei primátusát különböző történelmi korszakokban mutatták be. **Nagy hangsúly került a magyar-szláv ellentétek kimutatására.** Ennek példájul állították, hogy míg a magyarság a Kárpát-medencében őslakos volt, addig a szláv népek csak később érkeztek, a szlávok a magyarságot többször elárulták, hátba támadták (1848, 1918), ezzel szemben **Magyarország a kereszténység védőbástyájaként védte a nyugati civilizációt** – illetve annak egyetemes megtestesülését, a kereszténységet – a keleti barbároktól. Fontos volt egyúttal annak a hangsúlyozása is, hogy **a megújulás, a feltámadás és a túlélés záloga mindig a kereszténységben rejlett.** A kalandozó hadjáratok lezárultával a magyarság a kereszténység felvétele révén talált új utat, illetve nyert a nyugat-európai feudális királyságokkal egyenrangú állami létet, valamint a mohácsi csatavesztés és az azt követő széttagoaltság idején is a katolikus megújulás (ellenreformáció) jelentette a megtartó erőt.

A **szellemtörténet** jegyében a történelem tanulmányozásának egyik legfőbb célja az események, tények mögött meghúzódó mélyebb mozgatórugók, indítékok és összefüggések feltárása lett. Ennek az irányzatnak a **követői a történelmi változások gyökerét mindig a szellem/néplélek megváltozásában vélték felfedezni,** amiből következően a történelmi virágzás biztosítékának a megfelelő szellemi, erkölcsi nevelést tartották. Ennek köszönhető, hogy az iskolai oktatásban a **pozitivizmus faktografikus jellegéhez képest számos emocionális, affektív tartalom és módszer is megjelent,** illetve az oktatás, ismeretátadás mellé a nevelés szempontjai is hangsúlyosabban bekerültek.

A mai hetedik osztálynak megfelelő harmadik és a tizenkettedik osztálynak megfelelő nyolcadik évfolyamon csak magyar történelmet tanítottak, a köztes években pedig az egyetemes történelemre került a hangsúly, az ahhoz kapcsolódó magyar történelmi vonatkozásokkal.

5. Történelemdidaktika

Mivel a szellemtörténeti megalapozottságú történelemtanításnak már nemcsak a tanítás, hanem a nevelés terén is határozott és hangsúlyos céljai voltak, ezért a **'Mit tanítsunk?'** kérdése mellett a **'Hogyan tanítsunk?'** kérdése is **alapvetővé vált**. A kitűzött céltól és az oktatási tartalmaktól függetlenül a két világháború közötti időszaknak vitathatatlanul pozitív hozadéka a tantárgypedagógia felvirágzása. A korszakban megfogalmazott didaktikai alapelvek haladó szemléletét mutatja, hogy azok messze túléltek korukat, gyakorlatilag mindmáig korszerű és követendő módszertani követelményeknek tekinthetők. Felhívták a figyelmet a **szuggesztív tanári előadásmódra** és a **diákok munkáltatásának fontosságára**. Napjainkban előbbi a **motiváció**, utóbbi pedig a **konstruktív tanulási környezet** kialakításának igényében ölt testet. **Fontosnak tartották a szemléltető eszközök használatát és a közgyűjtemények látogatását**. Ezek az elvek ma az **élménypedagógia** és a **felfedezőtanulás** fogalomkörében vannak jelen. Már akkoriban is törekedtek a szinkron szemlélet kialakítására, a **magyar és az egyetemes történelem összefüggéseinek összekapcsolására**. Ezt ma **belső tantárgyi koncentrációnak** nevezzük. Különösen is aktuálisnak tűnik a magoltatás elkerülésének és a **források használatának, a forrásalapú tanításnak a hangsúlyozása**. Kiemelték a **tanárok szakmai és didaktikai önművelésének fontosságát**, amely ma a tanári portfóliók 8. kompetenciája: **elkötelezettség és szakmai felelősségvállás** a szakmai fejlődésért.

Foglalja táblázatba a Horthy-korszak didaktikai elveinek megjelenését napjaink történelemtanításában!

6. Új utakon

A Bethlen/Klebelsberg-érát felváltó Gömbös/Hóman-érában az egész oktatásügyben és a történelemtanításban is jelentős változások következtek be. A politika nyíltan, előíró jelleggel behatolt a tudomány és az oktatás területére. Gömbös Gyula miniszterelnök már Nemzeti Munkatervében leszögezte: „A nemzetnevelés ügyét elsődleges feladatunknak tekintjük. Kötelességünknek tekintjük az uralkodó lelki válság leküzdését, a nemzet lelki újjászületésének előmozdítását és az egységes magyar világnézet kialakítását.” Az oktatásban a **’keresztény’** jelleg helyett a **’nemzeti’** lett a domináns. Az antik nyelvek óraszámát csökkentették, a testnevelés óraszámát megduplázódott. A felsőoktatásba kerülés feltétele a tanulmányi eredmény mellett a **„megfelelő erkölcsi magaviselet”** lett. A tanfelügyeleti rendszert **központosították**, a tanítást **központi tankönyvek, óratervek és dolgozatminták** szerint igyekeztek átalakítani. 1932-ben megtiltották, hogy a használatban lévő tankönyv helyett öt éven belül másikat válasszanak. **A pedagógusértékelésben a szakmai szempontokat az adminisztratív szempontokkal (írásbeli előkészület, óravázlatkészítés) szemben háttérbe szorították**, az oktatás területét számos rendelettel árasztották el. Számos magas műveltségű gimnáziumi tudós tanárt – leginkább adminisztratív indokokra hivatkozva – leminősítettek. **A történelem tananyagának etatista jellege és németorientációja erősödött.**

Hasonlítsa össze az 1920-as és 1930-as évek történelemtanításának legfőbb jellemzőit!

Milyen politikai változások állhatnak ezek háttérében?

Tevékenység – konstruktív feladat

Az alábbiakban olvasható miniszteri rendelet alapján írjon rövid iskolaigazgatói beszédet az 1921. évi tanévnyitóra! Mondandójában emelje ki a legfontosabb elérendő változásokat és azok történelmi indoklását, valamint az ezen célok eléréséhez tervezett konkrét lépéseket, intézkedéseket is! Ügyeljen a beszéd megfelelő retorikai megformáltságára is!

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 154 490. VIII/a. számú rendelete a hazafias szellemnek az iskolák útján való ápolása és erősítése tárgyában

„A hosszú háború által teremtett gazdasági és szociális bajok, a forradalmi lelketlen izgatások nagy változást idéztek elő a lakosság egy részének érzésvilágában. Egészségtelenül kifejlesztették az önzést, túlfűtötték az igényeket, elhalványították a hazafias érzést: közönyt, nemtörődömséget teremtettek a közösség, a nemzet magasabb céljai iránt. A közszellem az államtól, a kormányzattól vár minden bajra orvoslást, s kevés jelét látni annak, hogy a pillanatnyi felbuzduláson túlmenően komoly, önkéntes s önzetlen társadalmi egyesülés, összeműködés útján igyekeznék a társadalom maga is enyhíteni a bajokat, amelyeket mérhetetlenül öregbített, s amelynek orvoslását végtelenül megnehezítette hazánk megcsonkítása.

A közszellemnek ettől a leromlásától nem ment – sajnos – lakosságunk viszonylag legegészségesebb rétege, a falu sem.

Bár a kormány minden rendelkezésre álló eszközzel igyekszik a helyzeten javítani, s a már megvalósított, valamint a tárgyalás alatt álló reformok kétségtelenül kedvező hatással fognak járni, mégis elsősorban a tanárságra és tanítóságra vár ezen a téren a legtöbb tennivaló. Igyekeznünk kell tudniillik a közhangulatot, a közszellemet megjavítani, fölemelni, mert erre nemzeti életünknek mostani súlyos állapotában sokszorosán szüksége van. A felvilágosításnak, a nevelésnek, a jellemképzésnek a segítségével kell kiemelnünk népünket az anyagiasságból; a nagyobb és önzetlenebb áldozatkészséget a tanítás fegyverével, nehéz helyzetünk őszinte feltárással, a múlt hasonló példáira való reámutatással kell a népben újra élővé tennünk. Meg kell világítanunk előtte, hogy az ország sorsa a legszorosabban összefügg a egyes ember anyagi és

szellemi jólétével, sorsával, s hogy annyi csapás után a nemzet újjáéledése legszentebb célunknak, a történeti Magyarországnak feltámasztása az egyes ember belső megjavulása s gyökeres átalakulása nélkül nem remélhető. [...]

Ezért az összes iskolák tanítói és tanári testületét ezúttal is felhívom arra, hogy az ifjúság és a lakosság hazafias érzésének ápolását, jellemének fejlesztését, erkölcsének javítását legelső kötelességének tartsa. Ha valamikor, most kell a tanítónak igazán a nép tanítójának, felvilágosítójának, példaadójának lenni. [...]

Ezenkívül az ifjúsági és iskolai (önképzőkörök) egyletekre is nyomatékosan fel kell hívnom a figyelmet. Ezeknek összejövetelei kiválóan alkalmasak arra, hogy a hivatását, népnevelői tisztét megbecsülő tanító az ifjúság útján még a szülők lelkéhez is hozzáférkőzzék, s erre kedvező irányban hatni igyekezzék. [...] Az ifjúsági egyesületek válogatott könyvtárának, valamint esetleg fennálló népkönyvtáraknak minél szélesebb körben való használatát is tőlünk telhetően elő kell segítenünk.”

(Szabolcs Ottó – Katona András: Tantárgy-pedagógiai olvasókönyv. Bp., [2006.] 259-260. alapján)

Miről szólt ez a lecke? A leckéből megtudhatta, hogy

- a trianoni békekötés jelentősen átalakította a magyar történettudomány és történelemoktatás irányait,
- a húszas évek történelemtanításának tudományos hátterét a szellemtörténet jelentette
- a Horthy-korszakban számos olyan didaktikai alapelv megjelent, amelyek lényegében a mai napig jelen vannak a történelemtanításban
- a harmincas évek történelemtanítása szintén leképezte a politikai változásokat, a szélsőjobboldal megerősödését
- a korábbi klasszikus műveltségi alapok helyébe a feltétlen engedelmesség és az etatista szemlélet megerősödése került.

TUDÁSPRÓBA

A lecke feldolgozása után tegye próbára tudását, oldja meg az alábbi feladatokat!

[Történelemtanítás Horthy-korszak.htm](#)

[Régen és ma párosítás.htm](#)